

KAPCSOLATHÁLÓZATI TIPOLÓGIA ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

Tanulmányunk célja a magyarországi személyes kapcsolathálózatokra vonatkozó eddigi ismereteinken túllépve egy személyes kapcsolathálózati tipológia kidolgozása reprezentatív felnőtt lakossági mintán, és ennek összehasonlítása az ún. karaván (*convoy*) modellt alkalmazó kutatások idevonatkozó eredményeivel (Antonucci–Ajrouch–Birditt 2014, Kahn–Antonucci 1980). A látens osztályelemzés módszerével hat, a személyes kapcsolathálózat minőségi és mennyiségi jellemzőit egyaránt mérő változó bevonásával négy csoportot különböztettünk meg. Amellett, hogy a kapcsolathálózati tipológiát bizonyos szociodemográfiai változók (például az életkor) jelentősen meghatározzák, erős összefüggést találtunk a társadalmi integráció különböző aspektusait mérő változókkal is, mint például az általános bizalom, a szubjektív kirekesztettség és a vélt/szubjektív társadalmi fontosság.

BEVEZETÉS

Mire jók a kapcsolatok?

A társadalmat átszövő kapcsolathálóok alapvetően meghatározzák annak kohézióját és az egyének integráltságát és életútját is. Társas kapcsolatok és a kapcsolatot fenntartó interakciók nélkül nincs társadalmi stabilitás és egység (Albert–Dávid 2012). A magyar társadalom integrációs folyamatait vizsgáló nagyszabású empirikus kutatás elméleti megalapozásához Dupcsik és Szabari (2015) ötféle társadalmi integrációs mechanizmus bevonását javasolja: a munkaviszony (foglalkozás) alapú integrációs mechanizmusokat; a formális és informális normakövetést mint integrációs mechanizmusokat; a tudáshoz, illetve a különböző társadalmi kapcsolatokhoz (tőkékhez) kapcsolódó mechanizmusokat; és végül a politikai integrációs mechanizmusokat. A különböző társadalmi kapcsolatokhoz (tőkékhez) kapcsolódó mechanizmusok, vagyis a személyközi integrációs folyamatok (Kovách–Hajdu–Gerő–Kristóf–Szabó 2016, Szabó–Oross 2016) konceptualizálásakor az egyének társas kapcsolatokban való részvétele és beágyazottságának mértéke a mérvadó (Brisette–Cohen–Seeman 2000). A személyes kapcsolathálózatok ebben az értelemben köztes szintként működnek az egyén és társadalom kö-

zött, az egyén személyes kapcsolatai révén fér hozzá különféle csoportokhoz, társadalmi szervezetekhez, sőt intézményekhez is (Bidart 2006). Az egyének közti viszonyokban megtestesülő erőforrásokat több szerző a társadalmi tőke névvel is illeti (Bourdieu 1986, Coleman 1988), és ez a kapcsolatokon keresztül megtestesülő társadalmi tőke Bourdieu (1986) szerint bizonyos esetekben gazdasági tőkévé is konvertálható.

A társadalmi beágyazottság, integráció szempontjából fontos megkülönböztetni a főként a gyenge kötések által jellemezhető hídszerű (*bridging*), átívelő (*linking*) és az összetartó/megkötő (*bonding*) erős kapcsolatokat (Gittell–Vidal 1998, Heffron 2000, Putnam 2000, Woolcock 2001). Ez utóbbiak jellemzően a családi, szoros baráti kapcsolatok, melyek inkább befelé fordulóak, gyakorta képesek erőteljes védő hatást kiváltani, mobilizálják az informális szolidaritást, főként a homogén csoportok belső kohézióját erősítik. A hídszerű kötések csökkentik a különböző társadalmi csoportok közti különbséget, tehát az integráció szempontjából emiatt is nagyon fontos a vizsgálatuk.

A gyenge kapcsolatok emellett több szempontból is kulcsfontosságúak (részletebben lásd Gerő–Kovács 2015):

1. Lehetővé teszik az információk, újdonságok, viselkedésminták terjedését.
2. Stabilizálják a nagyobb rendszereket: az erős kötésekben alapuló kicsocportok kommunikáció hiányában egymástól egyre inkább különbözővé válhatnak és eltávolodhatnak egymástól. A gyenge kapcsolatok azonban biztosíthatják az ezt ellensúlyozó információáramlás lehetőségét, és a nagycsoportok vagy a teljes struktúra bizonyos értékek, minták mentén történő homogenizációjához vezethetnek.

Az elkülönülő csoportok a gyenge kapcsolatokon keresztül mégis tapasztalatot szerezhetnek egymásról, ami elősegítheti, hogy a csoportközi konfliktusok békésen rendeződjenek, illetve hatékonyabbá teheti az egyes csoportok érdekérvényesítésének hatékonyságát (Granovetter 1983, McCarthy–Zald 1977).

A társadalmi integráció szempontjából tehát mind az erős, mind a gyenge kötések nagy jelentőséggel bírnak, ráadásul mindkét fajta kapcsolat hozzájárul ahhoz, hogy a sok kötéssel rendelkező emberek úgy érezzék, számítanak másoknak, értékesek és a közösség elfogadja őket (Thoits 2011). Lin és szerzőtársai (1999) is kimutatták, hogy a gyenge és erős kapcsolatokból álló személyes kapcsolathálózat méretének növekedése nagyobb érzékelt és kapott társas támogatással jár együtt. Több kutató jutott arra a következtetésre, hogy a magasabb társadalmi státusz több kapcsolati erőforrással párosul, azaz az iskolázottabb, jobb anyagi helyzetű embereknek a társas kapcsolatai is kiterjedtebbek (Albert–Dávid 1998, 2007, Albert–Hajdu 2016, Böhnke 2008, Crow 2004, Fischer 1982, Gesthuizen et al. 2009, van Oorschot–Arts–Gelissen 2006).

A társas kapcsolatok nemcsak megbirkózási erőforrásként, hanem önmagukban is alapvető fontosságúak. Míg a személyközi integráció, a beágyazottság elősegíti a re-

ális elvárások kialakulását, a normákhoz való igazodást (Coleman 1988, Granovetter 1985), addig a kapcsolati kirekesztettség szorongást és depressziót okozhat, csökkenti a jóllétet, betegségekhez, gyakoribb halálához vezet (Putnam 2000, Wilkinson 1996).

Nemzetközi vizsgálatok sora bizonyítja, hogy a személyes kapcsolatok a hosszú élet egyik legfontosabb előrejelzői. Ha az egyén nincs egyedül, ha törődnek vele és fontosnak tartják őt, akkor ez társadalmi-gazdasági státusztól, különféle egészségügyi kockázati tényezőktől, egészségmagatartástól, az egészségügyi szolgáltatások használatától és személyiségjellemzőktől függetlenül is csökkenti a mortalitást (Albert-Dávid 2016, Horváth-Szabó-Dávid 2013).

A szoros és fontos személyes kapcsolatok (társ, szülők, testvérek, barátok, rokonok) az a társas erőforrás, amiből az egyén nehéz élethelyzetben, betegség, munkanélküliség vagy egyéb esetben akár fizikai, akár lelki támogatást meríthet. Az erőforrások struktúráját, a társas támogatás széleskörű hatásait az utóbbi évtizedekben számos nagy mintára is kiterjedő kutatás vizsgálta és igazolta (Horváth-Szabó-Dávid 2013, Kopp-Skrabski 1992, Krause-Liang-Keith 1990, Sarason et al. 1983). A testi-lelki támogatás jelentősen különbözik a kapcsolat típusa szerint is: nehéz élethelyzetben másképp segít egy házastárs, mint egy felnőtt gyermek vagy esetleg unoka. A közeli barát szerepe sem egyforma: társ illetve rokonság híján felértékelődik a szerepe, és előfordulhat az is, hogy ő az egyén egyetlen támasza, míg ha vannak segítő rokonok, akkor egy barát inkább csak kisegít. Hasonló módon egy szomszéd esetében sem mindegy, hogy ő az egyetlen, aki bekopogtat az idős emberhez, vagy többen is segítenek.

Az egyén kapcsolathálózatának jellemzésekor fontos lehet beazonosítani társas érintkezéseinek mintázatait, helyszíneit, gyakoriságát is. A kávéházak, bárók vagy kocsmák az – esetenként különféle településtípusokon élő, eltérő társadalmi csoportba tartozó – emberek társas életének alapvető fontosságú helyei. Ugyanígy jellemez egy kapcsolathálózatot az, hogy az emberek barátaikat beengedik-e otthonaikba, illetve milyen gyakran teszik ezt (lásd még Utasi 2010). Ugyan Magyarországon nem tudunk ilyen vizsgálatról, de Nagy-Britannia vonatkozásában Graham Allan leírta, hogy a munkásosztályhoz tartozók barátságai bizonyos kontextusokhoz (pl. a férfiak esetében a kocsmához, pubhoz) kötöttek és nem terjedtek ki az otthonra, míg a középosztálybeliek barátságaira pont az jellemző, hogy idővel az élet különféle színtereire kiterjesztik azokat (Allan 1998).

Kapcsolathálózati mintázatok

A társas támogató hálózatok, a személyes kapcsolatok rendszerszemléletű megközelítésére egyik legalkalmasabb eszköz a kapcsolatok karaván (*convoy*) modellje¹ (Antonucci–Ajrouch–Birditt 2014, Kahn–Antonucci, 1980). A karaván-modell alapján az embert élete során kisebb-nagyobb csoportban, hosszabb-rövidebb ideig különféle kapcsolatai kísérik. Az életünket végigkísérő karavánban egyaránt benne van az állandóság, de a változás is: bizonyos kapcsolatok (szülő, testvér) születésünktől fogva mellettünk haladnak és kísérenek, míg mások (barátok, iskolatársak, kollégák) mellénk szegődnek, csatlakoznak hozzánk, bizonyos időre velünk vannak, miközben egyesek hirtelen akár örökre eltűnnek (szülők, társ halála). Az egyént élete során kísérő karavánjának összetétele többféle módon jellemezhető. Leírható a karavánban mozgó kapcsolatok funkciója szerint (ki milyen támogatást nyújt: érzelmit, instrumentálist, anyagit stb.), de leírható a karaván szerkezete szerint is (milyen méretű, mi a belső összetétele, milyen gyakori a kapcsolattartás vagy mennyire elérhető egy-egy tag, például földrajzi szempontból). A karavánbeli kapcsolatok jellemezhetőek azok minősége (pozitív vagy épp negatív), illetve fontossága (mennyire közeli a kapcsolat) szerint is (Antonucci–Ajrouch–Birditt 2014). Szemben azokkal a megközelítésekkel, amik a kapcsolatok számosságát veszik figyelembe, a karaván-modell a kapcsolatrendszerek multidimenzionális jellegére épít. A modellben az időbeliség is fontos, mert a kapcsolatoknak története, azaz múltja, jelene és jövője van. Ezzel egyidőben a modellben a kapcsolatok objektív (pl. mennyiségi) mutatói mellett azok szubjektív percepciói is megjelennek. Mindezek miatt nem véletlen, hogy a modell termékenyítőleg hatott a gerontológiai kutatásokra a testi-lelki egészség és a támogató kapcsolatrendszerek összefüggésének és folyamatosságának vizsgálatában (pl. Cheng et al. 2009, Park et al. 2015, Shiovitz–Ezra–Litwin 2012, Wenger 1991).

A multidimenzionális megközelítés teszi lehetővé, hogy a különböző kapcsolatokat szimultán vizsgáljuk és a támogató kapcsolatok rendszere mögött robusztus vagy éppen egyedi mintázatokat is keressünk (Birditt–Antonucci 2007). A főleg idősek körében végzett kutatások ugyan különböző kulturális és földrajzi környezetben történtek (USA, Észak-Wales, Izrael, Hong Kong vagy épp Amerikában élő koreaiak), valamint más és más kérdéscsoportokat használtak, például Lubben (1988) társas kapcsolatháló skálája (*Social Network Scale*), a Cochran et al. (1990) által kidolgozott mérőeszköz, vagy épp a Fischer-féle névgenerátor módszer (McCallister–Fischer 1978), mégis közel hasonló kapcsolathálózati mintázatokról számolnak be. A kapcsolathálózati mintázatok-

¹ Az elemzés során a karaván-modell több szempontból is hasznos és jó eszköznek (elméleti keretnek) bizonyult. A karaván-modell mint metafora: az egyént körbevevő kapcsolathálózat, ami változó összetételben van jelen az egyén életében, illetve a modellt alkalmazó kutatások – a mi vizsgálatunkhoz hasonlóan – kísérletet tesznek kapcsolattípusok leírására is.

ban a beazonosítható csoportok száma 4 és 6 között mozog. Minden esetben van olyan csoport, amelybe olyan emberek kerülnek, akiknek sok és különböző típusú kapcsolata van: elnevezésük legtöbbször „sokszínű”, de találkozhatunk a „szélesebb közösségi fókuszú”, „magas kapcsolathálózati minőségű” vagy „diffúz kapcsolatok” elnevezésekkel is. Hasonlóan egyetemes, azaz minden tipológiában megtalálható a főleg vagy kizárólag családi kapcsolatokból álló klaszter „család-fókuszú”, „család-intenzív”, „magas minőségű partner/családi kapcsolatok” vagy leggyakrabban a „család” elnevezésekkel. Emellett találunk olyan kutatásokat is, ahol a házastárs léte vagy nem léte önmagában is csoportképző dimenzió. A harmadik univerzálisnak mondható típus a kapcsolathálózatok szempontjából a megfosztottak csoportja: „nem családi korlátozott”, „alacsony kapcsolathálózat-minőségű” „korlátozott magánjellegű”, „korlátozott” elnevezésekkel (Cheng et al. 2009, Fiori–Antonucci–Cortina 2006, Litwin–Landau 2000, Park et al. 2015, Shiovitz–Ezra–Litwin 2012, Wenger 1991).

Nem meglepő módon a jólléttel, testi-lelki egészséggel ezek a kapcsolattipológiák a már jól ismert módon szorosan összefüggnek: a legjobb helyzetben a kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező csoportba tartozók vannak, míg az elszigetelten, társas kapcsolatok híján élők helyzete a legbizonytalanabb. A többi típus esetén nem ennyire konzisztensek az eredmények: van, ahol a családi kapcsolatokkal rendelkezők helyzete előnyösebb, van, ahol azok érzik jobban magukat, akiket a barátok, szomszédok vesznek körül. A házastárs támogató szerepe az esetek többségében, de nem mindig egyértelmű (Birditt–Antonucci 2007).

A társas karaván-modellre épülő kapcsolathálózati mintázatok leírása és e típusok más dimenziókkal való összefüggéseinek vizsgálata nagyszámú, a teljes felnőtt lakosságot reprezentáló mintán nem igazán készült, ezek a vizsgálatok főleg az idősebb népeségre fókuszáltak (Fiori–Antonucci–Cortina 2006). Kivételt képez Birditt és Antonucci (2007) 654 felnőtt, 22 és 79 év közötti házas férfi és nő körében készült vizsgálata. Ez a hiátus különösen azért érdekes, mert maga a modell épp azáltal, hogy a folytonosságot hangsúlyozza, a múlt és a jelen dinamikájából a jövőre vonatkozólag is valamiféle előrejelző erővel bír (Wenger 1991).

A kapcsolathálózati mintázatokat, ahogy már említettük, elsősorban a mentális egészség, testi-lelki jóllét, depresszió, valamint az idősek számára nyújtott szolgáltatások igénybevételének összefüggésében vizsgálták. Mindemellett kézenfekvőnek tűnik, hogy a továbbiakban ezeket az összefüggéseket a társadalmi, különösen a személyközi integráció szempontjából is vizsgáljuk. Jelen tanulmányunkban ezért a karaván-modellt kiindulópontként alkalmazva a látens osztályelemzés segítségével a magyar felnőtt lakosság kapcsolathálózati mintázatainak leírására teszünk kísérletet. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon a személyközi integráció különfé-

le dimenzióinak operacionalizálásával leírt kapcsolathálózati mintázatoknak vannak-e szociodemográfiailag is meghatározható jegyei, illetve hogy a modellünkben beazonosított csoportok milyen módon függnek össze egyéb, a társadalmi beágyazottságot mérő változókkal (bizalom, észlelt kirekesztettség és szubjektív társadalmi fontosság).

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az elemzéshez az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA kutatás adatfelvételét használtuk. Az adatfelvételre 2015 tavaszán került sor. A kiinduló mintánk elemszáma 2687 fő volt, a hiányzó kapcsolathálózati változók miatt az elemzéshez használt mintánk 2609 fős volt.

A kérdezettek (társadalmi integráció szempontjából releváns) kapcsolathálózatának mérésére a következő változókat használtuk. Mindegyik esetben három kategóriás változót hoztunk létre, amely a kapcsolathálózati integráltság alacsony, közepes és magas értékeit mutatta.

Rokon bizalmas kapcsolatok száma²

A névgenerátor módszerrel rákérdeztünk, hogy a válaszadó kikkel beszél meg a fontosabb dolgait, problémáit. Az itt említett személyek számát (legfeljebb 5 személy) tekintettük a válaszadók bizalmas, fontos beszélgetési kapcsolathálózatának. A bizalmas beszélgetési kapcsolathálózatban felsorolt rokonok számát a következőképpen kategorizáltuk: „Nincs rokon bizalmasa” (46,6%), „1 rokon bizalmasa van” (28,4%), „2 vagy több rokon bizalmasa van” (25,0%).

Nem rokon bizalmas kapcsolatok száma

A bizalmas beszélgetési kapcsolathálózatban felsorolt nem rokon személyek számát a következőképpen kategorizáltuk: „Nincs nem rokon bizalmasa” (33,3%), „1 nem rokon bizalmasa van” (27,3%), „2 vagy több nem rokon bizalmasa van” (39,4%).

2 A rokon-nem rokon kapcsolatok arányának alakulása gyakorlatilag némi leegyszerűsítéssel a családi, illetve a baráti kapcsolatok dinamikájának alakulását mutatja. A bizalmas kapcsolatokat mérő névgenerátor eszköz a nem rokon kapcsolatokon belül megkülönbözteti a baráti, munkatársi, szomszédi és ismerősi kapcsolatokat. A rokonokon belül megkülönböztethetjük a házas-/élettársakat, gyereket, szülőt, testvért és egyéb rokonokat. 2015-ben a rokon kapcsolatok gyakorlatilag túlnyomó többségben a legszűkebb családi kapcsolatokat jelentik (társ, szülő, gyerek, testvér), míg a nem rokon kapcsolatok az esetek nagy részében baráti kapcsolatokat takarnak (lásd még Albert–Dávid 2016).

Barátok száma

A kérdezettek „*Hány barátja van Önnek?*” kérdésre adott válaszait a következőképpen kategorizáltuk: „*Nincs barátja*” (19,6%), „*1–3 barátja van*” (62,0%), „*4 vagy több barátja van*” (18,5%).

Segítő gyenge kapcsolatok száma

A kérdezett társadalmi beágyazottságát és a társadalmi tőkéhez való hozzáférést a pozíciógenerátor-technikával mértük (Lin–Dumin 1986). A kérdés arra irányult, hogy a válaszadó hány és milyen presztízsű foglalkozású embert ismer, illetve közülük adott esetben kiktől kérhet segítséget.³ A segítő gyenge kötéseket azoknak a foglalkozásoknak a számával mértük, amilyen foglalkozású embereket a válaszadó ismer, és akiktől segítséget is kérhet. A változót a következőképpen kategorizáltuk: „*0–2 segítő gyenge kötése van*” (29,7%), „*3–6 segítő gyenge kötése van*” (36,6%), „*7 vagy több segítő gyenge kötése van*” (33,7%).

Lakáson tartott baráti összejöveteleken való részvétel

A kérdőívben rákérdeztünk, hogy az elmúlt egy év során milyen gyakran vett részt a válaszadó lakáson tartott baráti összejövetelen: soha, ritkán, időnként vagy gyakran? A két felső kategóriát összevonva a következő kategóriákat hoztuk létre: „*Soha nem vesz részt baráti összejövetelen*” (29,7%), „*Ritkán vesz részt baráti összejövetelen*” (38,7%), „*Gyakrabban vesz részt baráti összejövetelen*” (31,6%).

Kocsmába, kávézóba vagy szórakozóhelyre járás

Az előző kérdéssel azonos módon arról is gyűjtöttünk információt, hogy az elmúlt egy év során milyen gyakran járt kocsmába, kávézóba vagy szórakozóhelyre. Az átkódolt változónak a következő kategóriái lehettek: „*Soha nem jár kocsmába, kávézóba, szórakozóhelyre*” (55,0%), „*Ritkán jár kocsmába, kávézóba, szórakozóhelyre*” (29,9%), „*Gyakrabban jár kocsmába, kávézóba, szórakozóhelyre*” (15,2%).

Elemzési módszer

A kapcsolathálózati csoportokat a látens osztályelemzés módszerével (Vermunt–Magidson 2002) az R program *poLCA* csomagját használva hoztuk létre (Linzer–Lewis 2011, 2013). Ezt követően a létrehozott csoportok közti demográfiai és az integráltságot mérő egyéb szubjektív változók szerinti különbségeket elemeztük.

3 21 foglalkozásról kellett megmondania a válaszadónak, hogy személyesen ismer-e olyan foglalkozású embereket, és ha igen, kérhet-e szükség esetén kisebb-nagyobb segítséget, tanácsot tőlük.

EREDMÉNYEK

Kapcsolathálózati csoportok

A látens osztályelemzés alapján – az illeszkedést (BIC), a képzett csoportok nagyságát és az interpretálhatóságot figyelembe véve – egy négycsoportos struktúrát fogadtunk el. A négy csoport és a csoportok mintán belüli aránya a következő volt:

1. Kapcsolatszegénység veszélyében élők (19,9%);
2. Elmagányosodók (21,8%);
3. Családos társaságba járók (21,6%);
4. Aktív társaságiak (36,7%).

A csoportképző változók eloszlását a négy csoportban az 1. táblázat mutatja. A 2. táblázat a négy csoport demográfiai jellemzőit foglalja össze.

Az *elmagányosodók* a legmagasabb átlagéletkorú csoport (58,8 év), ebből következően közel felük 64 év feletti, összességében pedig a 70 százalékuk 50 év feletti. A csoportba tartozók kilentizedének nincs barátja, se rokon bizalmasa, bizalmas kapcsolataik a rokonokra korlátozódnak, ugyanakkor 41,8 százalékuknak van csupán egyetlen, és mindössze 29,1%-uknak van több rokon bizalmasa. A csoport több mint fele (55,6%) 0–2 segítő gyenge kötéssel rendelkezik, 32,1% pedig 3–6 darabbal. Összességében a segítő gyenge kötések száma jelentősen a mintaátlag alatt van ebben a csoportban. Háromnegyedük soha nem jár lakáson tartott baráti összejövetelekre, négyötödük pedig soha nem jár szórakozóhelyre, kocsmába, kávézóba. A csoport életkorával összefüggésben a nők és az özvegyek aránya átlag feletti, az iskolai végzettség és az ekvivalens jövedelem pedig átlag alatti. Az átlagosnál kisebb a Budapesten és a megyeszékhelyeken élők aránya is.

A *kapcsolatszegénység veszélyében élők* szinte mindegyikének van barátja, de legfeljebb 1–3. A rokon bizalmas kapcsolataik igen korlátozottak: csupán 16,2 százalékuknak van egy bizalmasa a rokonságából, ennél több pedig csupán néhány főnek van. Ennek megfelelően bizalmas kapcsolataik családon kívüliek. Ugyanakkor az ilyen típusú kapcsolataik száma is szerény: 60,9 százalékuknak egyetlen nem rokon bizalmasa van, míg 39,1 százalékuknak van 2 vagy több.⁴ A segítő gyenge kötések száma átlag alatti. Négyötödük nem jár kocsmába, szórakozóhelyre, kétötödük pedig nem vesz részt baráti találkozókön; aki részt vesz, az pedig legfeljebb ritkán teszi (51,8%). Ez a csoport tehát a kapcsolati szempontból legveszélyeztetettebb: kapcsolathálójuk jellemzően 1–2 nem rokon bizalmasból és néhány segítő gyenge kötésből áll. Az ide tartozók közel háromnegyede nő, akik között némileg felülreprezentáltak az idősebbek. Iskolai végzettségük, jövedelmük némileg átlag alatti. Minden második ide tartozó házas- vagy élettárrsal él,

4 Összességében átlagosan 1,7 barátjuk és 1,6 bizalmasuk (erős kötésük) van.

azaz bár van rokonuk, ezt nem sorolják a bizalmas kapcsolataik közé.

A *családos társaságba járók* mindegyikének van barátja és rokon bizalmas kapcsolata, 57,8 százalékuknak azonban nincs nem rokon bizalmas kapcsolata. Erős kötések tehát elsősorban a családjukra épülnek. Segítő gyenge kötések száma átlagon felüli. Négyötödük jár lakáson tartott baráti összejövetelre, a felük azonban csak ritkán, negyedük ennél gyakrabban. A kocsmába, kávézóba szórakozóhelyre járás nem jellemző rájuk: háromötödük soha, harmaduk ritkán jár. Ez a csoport a harmadik legidősebb (átlagosan 48,8 évesek), iskolai végzettségük átlag feletti (különösen a diplomások aránya magas). 70,9 százalékuk házasságban vagy élettársi kapcsolatban él. Jövedelmi helyzetük az átlagosnál jobb.

Az *aktív társaságiak* annyiban hasonlóak az előző csoporthoz, hogy mindegyiküknek van barátja. Bizalmas kapcsolataik azonban elsősorban a családjukon kívülről származnak. 98,8 százalékuknak van nem rokon bizalmas kapcsolata, kétharmaduknak azonban nincs rokon bizalmasa. A segítő gyenge kötések átlag feletti, felüknek legalább 7 vagy több van. Társasági életük igen aktív: szinte mindannyian járnak lakáson tartott baráti összejövetelekre, 61,5 százalékuk viszonylag gyakran, és szórakozóhelyre, kocsmába, kávézóba is jár a háromnegyedük. Ez a csoport a legfiatalabb, átlagéletkoruk 39,8 év, harmaduk 30 év alatti, további kétötödük 30–49 év közötti. Iskolai végzettségük magasabb, jövedelmi helyzetük jobb az átlagosnál. Közöttük a legmagasabb a nőtlenek, hajadonok aránya (37,3%, a másik három csoportban jellemző arány két-háromszoros), valamint a nagyobb településeken (Budapesten vagy a megyeszékhelyeken) élők aránya is. Közel háromötödük alkalmazott, de a tanulók aránya is az átlagos kétszerese (11,9%).

1. táblázat. A csoportképző kapcsolathálózati változók eloszlása a kapcsolathálózati csoporton belül

		Elmagányosodók	Kapcsolatszegénység veszélyében élők	Családos társaságba járók	Aktív társaságok	Összesen
Barátok száma	Nincs	88,5%	0,8%	0,9%	0,0%	19,6%
	1–3	10,8%	96,9%	66,7%	70,4%	61,9%
	4 vagy több	0,7%	2,3%	32,4%	29,6%	18,5%
Rokon bizalmas kapcsolatok száma	Nincs	29,1%	83,6%	0,0%	64,3%	46,6%
	1	41,8%	16,2%	33,3%	24,2%	28,4%
	2 vagy több	29,1%	0,2%	66,7%	11,5%	25,0%
Nem rokon bizalmas kapcsolatok száma	Nincs	93,5%	0,0%	57,8%	1,2%	33,3%
	1	6,0%	60,9%	38,5%	15,2%	27,3%
	2 vagy több	0,5%	39,1%	3,7%	83,7%	39,4%
Segítő gyenge kapcsolatok száma	0–2	55,6%	48,7%	15,8%	12,3%	29,7%
	3–6	32,1%	39,7%	39,4%	35,9%	36,6%
	7 vagy több	12,3%	11,6%	44,8%	51,7%	33,7%
Lakáson tartott baráti összejöveteleken való részvétel	Soha	73,5%	39,7%	21,8%	2,9%	29,7%
	Ritkán	19,2%	51,8%	51,8%	35,5%	38,7%
	Gyakrabban	7,2%	8,5%	26,4%	61,5%	31,6%
Kocsmába, kávézóba vagy szórakozóhelyre járás	Soha	79,9%	79,2%	58,2%	25,3%	55,0%
	Ritkán	15,5%	15,8%	31,7%	44,8%	29,8%
	Gyakrabban	4,6%	5,0%	10,1%	29,9%	15,2%

2. táblázat. A kapcsolathálózati csoportok demográfiai jellemzői

		Elmagányosodók	Kapcsolat-szegénység veszélyében élők	Családos társaságba járók	Aktív társaság-iak	Össze-sen
Nem	Férfi	40,8%	37,2%	43,3%	56,5%	46,4%
	Nő	59,2%	62,8%	56,7%	43,5%	53,6%
Életkor (átlag)		58,8	50,3	48,8	39,8	48,0
Korcsoport	18–29 éves	6,9%	14,3%	14,4%	31,8%	19,1%
	30–49 éves	22,2%	35,3%	37,5%	42,2%	35,5%
	50–63 éves	26,3%	22,5%	25,6%	17,6%	22,2%
	64+ éves	44,6%	27,9%	22,6%	8,5%	23,3%
Iskolai végzettség	Legfeljebb 8 általános	41,7%	20,8%	15,4%	13,2%	21,4%
	Szakmunkásképző, szakiskola	31,2%	33,0%	26,2%	27,9%	29,3%
	Érettségi	21,0%	34,9%	34,9%	37,0%	32,7%
	Diploma	6,2%	11,2%	23,4%	21,9%	16,7%
Családi állapot	Nőtlen, hajadon, nincs élettársa	12,3%	17,5%	12,3%	37,3%	22,5%
	Élettárssal él	8,6%	10,4%	16,2%	12,2%	11,9%
	Házass (és házastárral él)	43,0%	41,4%	54,7%	36,8%	43,0%
	Egyedül él (volt házass)	9,9%	14,1%	7,3%	10,0%	10,2%
	Özvegy (egyedül él)	26,1%	16,6%	9,6%	3,7%	12,4%
Munkaerő-piaci státuss	Alkalmazott	25,8%	40,5%	43,3%	58,7%	44,6%
	Vállalkozó	0,9%	3,3%	8,7%	8,5%	5,8%
	Munkanélküli, alkalmi munkás	12,9%	10,4%	6,4%	6,8%	8,8%
	Nyugdíjas	56,0%	35,1%	29,3%	10,8%	29,5%
	Tanuló	0,7%	2,3%	4,3%	11,9%	5,9%
	Egyéb	3,7%	8,3%	8,0%	3,3%	5,4%
Jövedelmi ötöd	Felső ötöd	6,3%	17,4%	25,0%	27,4%	19,9%
	Második ötöd	13,2%	15,8%	16,6%	22,0%	17,6%
	Harmadik ötöd	22,3%	22,7%	20,2%	18,0%	20,4%
	Negyedik ötöd	26,6%	19,3%	19,7%	18,1%	20,7%
	Alsó ötöd	31,6%	24,9%	18,5%	14,5%	21,4%
Lakóhely	Budapest	13,7%	18,5%	22,9%	20,3%	19,1%
	Megyeszékhely	15,8%	23,1%	16,2%	27,7%	21,7%
	Város	35,2%	32,4%	30,0%	26,4%	30,3%
	Nagyközség, község	35,2%	26,0%	30,9%	25,6%	28,9%

KAPCSOLATHÁLÓZATI CSOPORTOK ÉS TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ

Ebben a részben a kapcsolathálózati klaszterek és az egyéni integráltság egyes dimenziói közötti összefüggéseket vesszük szemügyre. A rendszerintegráció szintjén a politikai részvétellel és normakövetéssel, a társadalmi integráció szintjén civil részvétellel és munkaintenzitással, a személyközi integráció szintjén pedig a szubjektív kirekesztettséggel való viszonyt vizsgáljuk meg.⁵ Ugyanakkor, mivel a bevezetőben már utaltunk a kapcsolatok intézményekbe vetett és interperszonális bizalomra gyakorolt hatásaira is, ezeket a tényezőket is bevontuk az elemzésbe.

Politikai részvétel

A politikai részvétel vizsgálatához az integrációs modellben is használt három kategóriás változót használtuk: passzív, csak a választásokon vesz részt, van másféle politikai aktivitása.⁶ A legfontosabb különbség a két kapcsolatszegény (*kapcsolatszegénység veszélyében élők*, illetve *elmagányosodók*), illetve a két kapcsolatgazdag (*családos társaságba járók* és *aktív társaságiak*) csoport között mutatkozik. Előbbiek között magasabb a semmilyen politikai tevékenységet nem végzők aránya (46,7% és 54,3%). A két csoport többi tagja között pedig a választási részvétel a meghatározó részvételi forma. A kapcsolatgazdag klaszterekben az átlagosnál magasabb a politika részvétel. A *családos társaságba járók* mintegy harmada passzív, harmada csak választáson vesz részt és harmadának van másféle politikai aktivitása is. Az *aktív társaságiak* között pedig valamivel kisebb a választási részvételen kívül más részvételi formákban is érintettek aránya (26,1%), és valamivel nagyobb a passzívaké (38,1%) (3. táblázat).

5 Az integrációs indikátorok méréséről lásd Kovách et al. 2017, valamint Kovách et al. 2016).

6 A változót a választási részvételre (elmenne-e szavazni, ha most vasárnap lennének a választások), a tradicionális politikai részvételre (a kérdezett a megelőző 12 hónapban kapcsolatba lépett politikussal, pártban tevékenykedett, részt vett politikai szervezetben vagy viselt politikai jelvényt) és a közvetlen részvételre (a kérdezett a megelőző 12 hónapban aláírt tiltakozó levelet, petíciót, részt vett tüntetésen, szándékosan nem vásárolt, bojkottált árucikket vagy pénzt adományozott civil szervezetnek) vonatkozó kérdésekből hoztuk létre. A passzív kategóriába soroltak egyik részvételi formában sem aktívak, a csak biztos választók kizárólag a választási részvételüket ígérik biztosra, míg az egyéb aktivitással rendelkezők legalább a tradicionális vagy a közvetlen részvétel valamely eleme szerint aktívak voltak a megelőző 12 hónapban.

3. táblázat. A kapcsolathálózati klaszterek megoszlása politikai részvétel szerint

	Passzív	Csak biztos választó	Van másféle aktivitása	N
Elmagányosodók	54,3%	31,1%	14,6%	512
Kapcsolatszegénység veszélyében élők	46,7%	39,2%	14,1%	490
Családos társaságba járók	34,2%	33,6%	32,2%	515
Aktív társaságiak	38,1%	35,8%	26,1%	885
Összesen	54,3%	31,1%	14,6%	2402

$N=2402, p=0,000$

Civil részvétel

A civil részvételt ebben a kutatásban az önkéntes szervezetekben való részvétellel mértük.⁷ A 4. táblázatban bemutatjuk, hogy az egyes klaszterekben milyen arányú az összesített civil részvétel, valamint hogy két számottevő alkategóriában, a civil és vallási szervezetek esetében mekkora a szervezetek munkájában résztvevők aránya.⁸

A civil részvételben tapasztalt különbségek jellemzően nagyon hasonlóak a politikai részvétel vizsgálatában tapasztaltakhoz. Legmagasabb arányban a *családos társaságba járók* között találunk szervezeti aktivitást (14%), ezt követik az *aktív társaságiak* (10,7%), majd tőlük jelentősen elmaradva a két másik klaszter (5,5–5,2%).⁹ A civil és vallási egyesületek tevékenységében való részvételt vizsgálva kiderül, hogy ez az eredmény szinte kizárólag a civil egyesületekhez való tartozást tükrözi: a vallási egyesületekben való tartozásban nem találunk érdemi különbségeket az egyes klaszterek között.

4. táblázat. Az egyesületi részvétel megoszlása az egyes kapcsolathálózati klaszterek szerint

	Legalább egy szervezet munkájában részt vett	Civil szervezet munkájában részt vett	Vallási szervezet munkájában részt vett
Elmagányosodók	5,5%	1,6%	3,5%
Kapcsolatszegénység veszélyében élők	5,2%	1,9%	3,9%
Családos társaságba járók	14,0%	8,7%	3,7%
Aktív társaságiak	10,7%	7,2%	3,2%
Összesen	9,2%	5,3%	3,5%
N	2600	2605	2601
p	0,000	0,000	0,928

7 Az elmúlt egy évben részt vett-e vallási, egyházi szervezet (nem gyülekezet), politikai párt, szak-szervezet, valamilyen más egyesület, alapítvány tevékenységében.

8 Ebben a két esetben tehát lehet átfedés a két kategória között, azaz valaki részt vehetett civil és vallási szervezet munkájában is.

9 A különbségek szignifikánsak: $\chi^2=37,288; p<0,01$.

Munkaintenzitás

A munkaintenzitás azt mutatja meg, hogy a kérdezettek a lehetséges munkaidőből mennyit dolgoztak az elmúlt egy évben.¹⁰ A mutató értéke az elmagányosodók csoportjától az aktív társaságiak felé haladva folyamatosan emelkedik, azaz leginkább az utóbbi csoport tagjaira jellemző, hogy az elmúlt évben aktívak voltak a munkaerőpiacon. Az elmagányosodók esetében tapasztalt alacsony érték részben annak köszönhető, hogy sok nyugdíjast találunk a csoportban. Érdekes azonban, hogy a kapcsolatszegénység veszélyében élők és a családos társaságba járók között nincs jelentős különbség az átlagos munkaintenzitás értékét tekintve.

Szubjektív kirekesztettség

Az utolsó integrációs indikátor a szubjektív kirekesztettség érzése. A mutató magas értékei a marginalizáció és a társadalomból való kirekesztődés érzetét jelzik.¹¹ A korábbi tapasztalatok mind abba az irányba mutattak, hogy a kapcsolathálózatok és a kirekesztettség-érzés között erős kapcsolat van. Shields és Price (2005) elemzése szerint például akiknek van házastársuk, magasabb értékeket érnek el az érzékelt társas támogatás skálán, míg Zhu és munkatársai (2013) a kapcsolathálózatok méretét, a kapcsolatok minőségét és szerkezetét is fontosnak találták. Ugyanakkor a kapcsolat kétirányú: nemcsak a kapcsolathálózat szerkezete határozza meg a jóllétet és kirekesztettség-érzést, hanem az utóbbi jelentős hatással van az egocentrikus kapcsolathálózat észlelésére is. Azaz aki kirekesztettnek érzi magát, kevésbé képes jól megítélni a rendelkezésére álló kapcsolathálózati lehetőségeket és erőforrásokat (O'Connor–Gladstone 2015). Az 5. táblázat alátámasztja ezt a feltételezést, hiszen leginkább az *elmagányosodók* érzik kirekesztettnek magukat. Úgy tűnik azonban, hogy elsősorban a nem rokoni kapcsolatok hiánya okoz problémát. Amennyiben összehasonlítjuk, hogyan alakul a szubjektív kirekesztettség érzése azok között, akiknek nincs rokoni, de van nem rokoni kapcsolatuk, illetve azok között, akiknek van rokoni, de nincs nem rokoni kapcsolatuk, azt tapasztaljuk, hogy a pusztán rokoni kapcsolatokkal rendelkezők között magasabb értéket (2,19) találunk, mint a másik, kizárólag nem rokoni kapcsolatokkal rendelkező csoportban (2,02).

¹⁰ A munkaintenzitás értéke 1, ha valaki a kérdézt megelző egy évben végig teljes munkaidőben dolgozott, 0, ha egyáltalán nem dolgozott.

¹¹ A kérdezetteknek négy állításról kellett megmondaniuk, hogy mennyire értenek velük egyet (öt fokú skálán): (1) *Úgy érzem, hogy kítaszít a társadalom.* (2) *Az élet olyan bonyolulttá vált, hogy alig találok az utam.* (3) *Úgy érzem, hogy az emberek, akikkel találkozom, nem ismerik fel az értékét annak, amit csinálok.* (4) *Néhány ember lenéz engem a munkám miatt, vagy azért mert nem dolgozom.* A szubjektív kirekesztettség mutatóját a négy válasz átlagaként hoztuk létre.

Általánosított és intézményi bizalom

Az általánosított (személyközi) és az intézményekkel kapcsolatos bizalom némileg eltérő képet mutat a négy klaszterben.¹² Az *elmagányosodók* sokkal kevésbé bíznak más emberekben, mint bármelyik másik csoport. Rajtuk kívül a *kapcsolatszegénység veszélyében élők*től az *aktív társaságiak* felé apróbb lépésekben növekszik a bizalom mértéke. Az intézményi bizalom esetében az *elmagányosodók* és a *kapcsolatszegénység veszélyében élők* csoportjában tapasztalunk alacsonyabb, míg a másik két csoportban magasabb értéket (5. táblázat).

5. táblázat. Munkaintenzitás, szubjektív kirekesztettség és bizalom a kapcsolathálózati klaszterekben (átlag)

	Munka-intenzitás	Szubjektív kirekesztettség (1–5)	Általánosított bizalom (0–10)	Intézményi bizalom (0–10)
Elmagányosodók	0,31	2,41	4,00	3,89
Kapcsolatszegénység veszélyében élők	0,49	2,04	4,72	4,00
Családos társaságba járók	0,53	1,95	4,94	4,64
Aktív társaságiak	0,68	1,96	5,16	4,47
Összesen	0,53	2,06	4,77	4,29
N	2452	2415	2601	2471
p	0,000	0,000	0,000	0,000

Kapcsolathálózati klaszterek és az integrációs modell

A fentiek összegzéseképpen azt is megvizsgáltuk, hogy a kapcsolathálózati klaszterek milyen összefüggést mutatnak az adataink forrását is képező, *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című kutatás során elkészített integrációs modellel (Kovách et al. 2016), hiszen elképzelhető, hogy a fenti változókból képzett modell más képet mutat, mint az egyes indikátorok egyenként (6. táblázat).

12 Az általánosított bizalmat a következő kérdéssel mértük: „Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban? Helyezze el véleményét a skálán, ahol a „0” azt jelenti, hogy nem lehetünk elég óvatosak, a „10” pedig azt, hogy a legtöbb ember megbízható.”

Az intézményi bizalmat a magyar országgyűlés, jogrendszer, rendőrség és politikusok iránt egy 0-tól 10-ig terjedő skálán (ahol 0 jelenti azt, hogy egyáltalán nem bízunk egy adott intézményben, 10 pedig azt, hogy teljesen megbízunk benne) kifejezett bizalom átlagával mértük.

6. táblázat. A kapcsolathálózati klaszterek az integrációs modell kategóriái szerint (%)

	Elmagányosodó idősek	Kapcsolatszegenység veszélyében élők	Családos társaságba járók	Fiatal, aktív társaságiak	Összesen (N)
Kapcsolatgazdag politikailag aktívak	3,5%	5,4%	34,3%	56,7%	100,0% (312)
Lokálisan integráltak	12,1%	9,3%	35,2%	43,4%	100,0% (182)
Munkaerőpiacon integráltak	14,3%	28,1%	16,3%	41,3%	100,0% (467)
Rendszerintegráltak	26,9%	25,4%	22,0%	25,7%	100,0% (350)
Gyengén integráltak	13,3%	18,3%	16,7%	51,7%	100,0% (323)
Normakövető dezintegráltak	41,9%	28,3%	15,5%	14,3%	100,0% (258)
Dezintegrált kirekesztettek	46,8%	21,6%	14,4%	17,1%	100,0% (111)
Összesen	19,8%	20,5%	21,7%	38,0%	100,0%
N	397	410	434	762	2003

$$Chi^2=412,871, p=0,000$$

Az integrációs modell és a kapcsolathálózati klaszterek között viszonylag erős összefüggést tapasztalunk (Cramer's $V=0,262$). Persze azt is fontos megjegyeznünk, hogy a bizalmas kapcsolatok számára és a gyenge kötések heterogenitására vonatkozó változók is szerepeltek a modellben, így az összefüggés egyáltalán nem meglepő. Az eredmények azonban némiképp módosítják a képet. Aktív társaságiakat a legnagyobb arányban (56,7%) a kapcsolatgazdag, politikailag aktívak csoportjában találunk, és ők alkotják nagy arányban a lokálisan integráltak csoportját is. Ez egyértelműen a két integrációs csoport jó kapcsolathálózati pozíciójával magyarázható. Ugyanakkor meglepő, hogy a gyengén integráltak felét is az aktív társaságiak adják. Ez talán az életkorral magyarázható: az aktív társaságiak és a gyengén integráltak egyaránt viszonylag alacsony életkorúak. Az azonban kérdés, hogy a gyengén integráltak csoportjának ez a szegmense az életkor előrehaladtával a jobban, vagy a kevésbé integrált csoportok felé mozdul majd el. Mindenesetre az aktív társaságiak ezen a csoporton belül is fiatalnak (az átlagéletkor 39 év) számítanak és viszonylag magas a munkaintenzitás értéke körükben (0,7), ami tulajdonképpen bizakodásra ad okot. Ugyanakkor iskolai végzettségük megfelel a gyengén integráltak között tapasztaltnak, ami pedig inkább a későbbi leszakadást valószínűsíti. Tekintve, hogy az aktív társaságiak negyede a gyengén integráltak közé tartozik, a mozgás iránya alapvető fontosságú kérdés lehet a következő évtizedekben.

A családos társaságba járók egyértelműen a kapcsolatgazdag és lokálisan integrált integrációs csoportokban szerepelnek a teljes mintához képest magasabb arányban (34 és 35%). Úgy tűnik, hogy az aktív társaságiaknál valamivel homogénebb csoportról van szó, hiszen 40%-uk a két jól integrált csoportba tartozik.

Az aktív és családos társaságba járók közötti különbség a kapcsolatgazdag és a gyengén integrált integrációs csoportokban jelentős. Ez jól jelzi, hogy a lokálisan integráltak között nagyobb szerepet kap a családos, már stabil pozícióval rendelkező helyi elit, valamint újabb adalék ahhoz, hogy a családos társaságba járók talán kevésbé vannak kitéve a kevésbé integrált csoportok irányába való elmozdulás veszélyének.

Az elmagányosodó idősök elsősorban a dezintegrált csoportokban képviseltetik magukat nagy arányban (41,9 és 46,8%), amit részben minden bizonnyal életkoruk és munkaerő-piaci pozíciójuk magyaráz. Szintén magas (26,9%) az arányuk a rendszerintegráltak csoportjában, ami a nyugdíjasok körében magas szavazási hajlandósággal és az intézményekbe vetett bizalom viszonylag magas szintjével állhat összefüggésben. Az elmagányosodók nagy része (több mint 60%-a) ebbe a három csoportba tartozik.

Kapcsolatszegénység veszélyében élők a munkaerőpiacon integráltak, rendszerintegráltak és normakövető dezintegráltak között találunk magasabb arányban, ugyanakkor inkább a kapcsolatgazdag és lokálisan integráltak csoportjaiban való hiányuk kiugró, ami egyértelmű következménye a kapcsolathálózati jellemzőknek. A kapcsolatszegénység veszélyében élők 32%-a a munkaerőpiacon integráltak közé tartozik. Ez azt jelenti, hogy a nyugdíjba vonulás vagy a munkahely elvesztése egyértelműen azzal fenyegeti őket, hogy az elmagányosodók kapcsolathálózati klaszterébe és a rendszerintegráltak, normakövető dezintegráltak vagy kirekesztettek kapcsolathálózati csoportjaiba kerülnek majd át.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgált kapcsolatdimenziókban 2015-ben összefoglalóan az alábbi tendenciákat figyelhettük meg (részletes leírást lásd Albert–Dávid 2016): a kilencvenes évek végéhez képest mindkét nem körében jelentősen csökkent a társal élők aránya. Ezzel párhuzamosan növekedett a bizalmas kapcsolathálózatok mérete, ugyanakkor a korábban dominánsan közeli családtag bizalmasok mellett, illetve helyett jelentősen megnőtt a barát bizalmasok száma, amit a nyugati típusú társadalmakban korábban megfigyelhető trendekhez való illeszkedésként, egyfajta kapcsolathálózati modernizációként is értékelhetünk.

A mozgósítható lazább kapcsolatokat tekintve (gyenge kötések) az iskolázottsággal egyértelműen nő a hasznosítható társadalmi tőke ereje és annak presztízse is. Noha a gyenge kötések tekintetében a rendelkezésre álló adatok alapján nehezebb időbeli összehasonlítást tennünk, az adatok összességükben az ilyen erőforrások szűkülését mutatják.

Több mint egy évtizeddel ezelőtt jelen cikk szerzői közül ketten némileg más módszerrel, a látens osztályelemzés helyett klaszteranalízissel tettek kísérletet a magyar felnőtt lakosság kapcsolati tipológiájának létrehozására. Az akkori modellt a következő dimenziók alapján hoztuk létre: van-e a válaszadónak házasa-, illetve élettársa, az elméletileg lehetséges 7 kategóriából hányban van élő rokona, hány rokonnal jár össze, hány nem rokonnal jár össze, hány bizalmasa van (max. 5), hány gyenge kötése van, van-e barátja. Ebben a modellben *kapcsolatdepriváltaként* azonosítottuk mintánk 26%-át, zömében *csak baráti* kapcsolatai voltak további 24 százalékának, a legnagyobb, 42%-ot kitevő csoportunk erős családi kapcsolatokkal volt jellemezhető, míg a legkapcsolatgazdagabb, *szociálisnak* nevezett csoportba csak 8 százaléknian tartoztak. Az egyes csoportok szociodemográfiai jellemzőiben több hasonlóságot is találhatunk jelen vizsgálatunk tipológiájának jellemzőivel: a *kapcsolatdeprivált* csoport volt például a kétezres évek elején is a legkevésbé iskolázott és átlagban a legidősebb, a *szociálisak* pedig sok szempontból a legkevésbé hátrányos helyzetűek. A magányosság megélt mértéke tekintetében jelentős különbség volt a beazonosított kapcsolati csoportok között: a legmagányosabbnak valóban a *kapcsolatdepriváltak* nevezett csoportba soroltak érezték magukat, legkevésbé magányosnak pedig a *szociális* csoportba tartozók (Albert–Dávid 2006).

Mivel azonban a mostani tipológia más dimenziók bevonásával készült és nem is tudnánk a jelenleg használt adatbázis alapján a tíz évvel ezelőtti modellt reprodukálni, a további összevetésnek nem sok értelme van. A jelenleg létrehozott tipológia fő üzenete, hogy a magyar felnőtt lakosság csaknem fele (42%) a személyközi integráltság tekintetében rossz helyzetű, társasági életük és kapcsolathálózatuk meglehetősen korlátozott. A legrosszabb helyzetű, a *kapcsolatszegénység veszélyében élőknek* nevezett

csoportba tartozik minden ötödik felnőtt korú, kapcsolathálójuk jellemzően 1–2 nem rokon bizalmasból és néhány segítő gyenge kötésből áll. Az ide tartozók közel háromnegyede nő, akik között némileg felülreprezentáltak az idősebbek. A népesség 22%-át kitevő *elmagányosodók* a legmagasabb átlagéletkorú csoport, 70%-uk 50 év feletti. A csoportba tartozók kilenctizedének nincs barátja, bizalmas kapcsolataik a rokonokra korlátozódnak, és gyenge segítő kapcsolataik száma is korlátozott.

Ugyanakkor a népesség másik 22%-a, akiket *családos társaságba járóknak* nevezünk, családi kapcsolatokkal erősen körbeásta, az otthonukra koncentrálódó, de rendszeres társasági élettel és sok lazább kapcsolattal rendelkezve él. Ők zömében a már családos, aktív életet élő, nem alacsony státuszú felnőtt középkorosztály. A kapcsolati szempontból szintén jó helyzetű másik, *társasági aktívoknak* nevezett csoport a népesség több mint harmada, kifejezetten kapcsolatgazdag és élénk társasági élettel, tág kapcsolati beágyazottsággal rendelkezik, és iskolai végzettségük, jövedelmi helyzetük is átlag feletti. Ők ugyanakkor intim családi kapcsolatokkal rendelkeznek kevésbé – részben valószínűleg fiatalabb életkorukból kifolyólag is.

Eredményeink alátámasztják a személyközi integráció és az integráció egyéb dimenziói közti összefüggéseket is. A kapcsolati jellemzők alapján kialakított csoportok a rendszerintegrációt (a politikai részvétellel és a normakövetéssel), a társadalmi integrációt (a civil részvétellel és a munkaintenzitással) és a személyközi integrációt (a szubjektív kirekesztettséggel) mérő indikátorok tekintetében is több ponton jelentősen eltérnek egymástól. Ezenkívül a kapcsolati szempontból jól integrált két csoport az integráció más dimenzióiban is jobb helyzetű, míg mindkét kapcsolati szempontból rossz helyzetű csoport tagjai alacsonyabb iskolai végzettséggel és átlag alatti jövedelemmel rendelkeznek, egyikben az idősek, másikban pedig a nők felülreprezentáltak.

A kapcsolathálózati csoportok integrációs modellel való összefüggései megerősítik és árnyalják a fenti képet: a *családos társaságba járók* stabil pozíciókkal rendelkeznek. Az *aktív társaságiak* harmada hasonlóan stabil helyzetű, ugyanakkor legalább negyedének a helyzete korántsem tűnik ennyire stabilnak, esetükben az életkor előrehaladtával mind az integráltabbá válás, mind a gyengülő integráció elképzelhető. Az *elmagányosodók* és *kapcsolatszegények* helyzetének változása az integrációs modell alapján inkább egyirányú lehet és a fokozatos dezintegráció felé mutat.

A jövőt tekintve egyrészt érdemes továbbra is figyelembe venni a személyközi integráció versus kirekesztettség más dimenziókkal való együtt járásának mértékét, annak időbeni alakulását. Másrészt szintén fontos dimenziónak tűnik a rokoni és nem rokoni kapcsolatok dinamikájának vizsgálata, a családi kapcsolatok az utóbbi években érzékelt bizonyos visszaszorulásának monitorozása, illetve háttértényezőinek és következményeinek feltárása.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (1998) A barátokról. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1998*. TÁRKI, Budapest, 257–276.
- Albert F. – Dávid B. (2006) A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2006*. TÁRKI, Budapest, 351–369.
- Albert F. – Dávid B. (2007) *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég, Budapest.
- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet) – Argumentum Kiadó, 343–356.
- Albert F. – Dávid B. (2016) A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben. *Socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 6 (3), 22–47. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.3.22.
- Albert F. – Hajdu G. (2016) Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 28–55.
- Allan G. (1998) Friendship and the private sphere. In Adams, R. G. – Allan, G. (szerk.) *Placing Friendship in Context*. Cambridge University Press, Cambridge, 71–91.
- Antonucci, T. C. – Ajrouch, K. J. – Birditt, K. S. (2014) The Convoy Model: Explaining Social Relations From a Multidisciplinary Perspective. *The Gerontologist*, 54(1), 82–92. DOI: 10.1093/geront/gnt118.
- Bidart, C. (2006) *Social networks and social integration panel. A longitudinal survey. The processes of entering adult life, starting work and developing social networks*. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00164797>.
- Birditt, K. S. – Antonucci, T. C. (2007) Relationship quality profiles and well-being among married adults. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 595–604. DOI: 10.1037/0893-3200.21.4.595.
- Böhnke, P. (2008) Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 18(2), 133–150. DOI: 10.1177/0958928707087590.
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In Richardson, J. (szerk.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood, New York, 241–258.
- Brisette, I. – Cohen, S. – Seeman, T. E. (2000) Measuring social integration and social networks. In Cohen, S. – Underwood, L.G. – Gottlieb, B. H. (szerk.) *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists*. Oxford University Press, New York, 53–85. DOI: 10.1093/med:psych/9780195126709.003.0003.
- Cheng, S.-T. – Lee, C. K. L. – Chan, A. C. M. – Leung, E. M. F. – Lee, J.-J. (2009) Social Network Types and Subjective Well-being in Chinese Older Adults. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 64B(6), 713–722. DOI: 10.1093/geronb/gbp075.

- Cochran, M. – Larner, M. – Riley, D. – Gunnarsson, L. – Henderson, C. R., Jr. (1990) *Extending Families: The Social Networks of Parents and Their Children*. Cambridge University Press, New York.
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120. DOI: 10.1086/228943.
- Crow, G. (2004) Social Networks and Social Exclusion: an Overview of the Debate. In Phillipson, C. – Allan, G. – Morgan, D. (szerk.) *Social Networks and Social Exclusion. Sociological and Policy Perspectives*. Ashgate, Aldershot.
- Dupcsik C. – Szabari V. (2015) Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz. *Socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 5(3), 44–63. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.44.
- Fiori, K. L. – Antonucci, T. C. – Cortina, K. S. (2006) Social network typologies and mental health among older adults. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(1), 25–32.
- Fischer, C. S. (1982) *To Dwell among Friends. Personal Networks on Town and City*. University of Chicago Press.
- Gerő M. – Kovách I. (2015) Struktúrák, egyenlőtlenségek és hálózatok. *Socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 5(3), 17–43. DOI: 10.18030/socio.hu.2015.3.17.
- Gesthuizen, M. – Van Der Meer, T. – Scheepers, P. (2009) Ethnic Diversity and Social Capital in Europe: Tests of Putnam's Thesis in European Countries. *Scandinavian Political Studies*, 32(2), 121–142. DOI: 10.1111/j.1467-9477.2008.00217.x.
- Gittell, R. – Vidal, A. (1998) *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. SAGE, Thousand Oaks, CA.
- Granovetter, M. (1983) The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1, 201–233. DOI: 10.2307/202051.
- Granovetter, M. (1985) Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
- Heffron, J. M. (2000) Beyond Community and Society: The Externalities of Social Capital Building. *Policy Sciences*, 33(3/4), 477–494.
- Horváth-Szabó K. – Dávid B. (2013) A családi és a kortárstámogatás összefüggései serdülők körében. In Ittész G. (szerk.) *Cura Mentis - Salus Populi: Mentálhigiéné a társadalom szolgálatában: Ünnepi kötet Tomcsányi Teodóra 70. születésnapjára*. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Budapest, 534–550.
- Kahn, R. L. – Antonucci, T. C. (1980) Convoys over the life course: Attachment, roles, and social support. In Baltes, P. B. – Brim, O. G. (szerk.) *Life-span development and behavior (Vol. 3)*. Academic Press, New York.
- Kopp M. – Skrabski Á. (1992) *Magyar lelkiállapot*. Végeken Alapítvány, Budapest.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2017) Az integrációs moell. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).

- Krause, N. – Liang, J. – Keith, V. (1990) Personality, social support, and psychological distress in later life. *Psychology and Aging*, 5(3), 315–326. DOI: 10.1037/0882-7974.5.3.315.
- Lin, N. – Dumin, M. (1986) Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8(4), 365–385. DOI: 10.1016/0378-8733(86)90003-1.
- Lin, N. – Ye, X. – Ensel, W. M. (1999) Social Support and Depressed Mood: A Structural Analysis. *Journal of Health and Social Behavior*, 40(4), 344–359. DOI: 10.2307/2676330.
- Linzer, D. A. – Lewis, J. (2011) poLCA: An R Package for Polytomous Variable Latent Class Analysis. *Journal of Statistical Software*, 42(10), 1–29. DOI: 10.18637/jss.v042.i10.
- Linzer, D. A. – Lewis, J. (2013) “poLCA: Polytomous Variable Latent Class Analysis.” R package version 1.4. <http://dlinzer.github.io/poLCA/>. Letöltve: 2017. május 10.
- Litwin, H. – Landau, R. (2000) Social network type and social support among the old-old. *Journal of Aging Studies*, 14(2), 213–228. DOI: 10.1016/S0890-4065(00)80012-2.
- Lubben, J. E. (1988) Assessing social networks among elderly populations. *Family & Community Health: The Journal of Health Promotion & Maintenance*, 11(3), 42–52. DOI: 10.1097/00003727-198811000-00008.
- McCallister, L. – Fischer, C. S. (1978) A Procedure for Surveying Personal Networks. *Sociological Methods & Research*, 7(2), 131–148. DOI: 10.1177/004912417800700202.
- McCarthy, J. D. – Zald, M. N. (1977) Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241. DOI: 10.1086/226464.
- O’Connor, K. M. – Gladstone, E. (2015) How social exclusion distorts social network perceptions. *Social Networks*, 40, 123–128. DOI: 10.1016/j.socnet.2014.09.002.
- Park, N. S. – Jang, Y. – Lee, B. S. – Ko, J. E. – Haley, W. E. – Chiriboga, D. A. (2015) An empirical typology of social networks and its association with physical and mental health: a study with older Korean immigrants. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 70(1), 67–76. DOI: 10.1093/geronb/gbt065.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Sarason, I. G. – Levine, H. M. – Basham, R. B. – Sarason, B. R. (1983) Assessing social support: The Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 127–139. DOI: 10.1037/0022-3514.44.1.127.
- Shields, M. A. – Price, S. W. (2005) Exploring the economic and social determinants of psychological well-being and perceived social support in England. *Journal of the Royal Statistical Society (Series A)*, 168(3), 513–537. DOI: 10.1111/j.1467-985X.2005.00361.x.
- Shiovitz-Ezra, S. – Litwin, H. (2012) Social network type and health-related behaviors: Evidence from an American national survey. *Social Science & Medicine*, 75(5), 901–904. DOI: 10.1016/j.socscimed.2012.04.031.
- Szabó A. – Oross D. (2016) A politikai rendszerintegrációt befolyásoló tényezők. *Politikatudományi Szemle*, 25(3), 59–84.
- Thoits, P. A. (2011) Mechanisms Linking Social Ties and Support to Physical and Mental Health. *Journal of Health and Social Behavior*, 52(2), 145–161. DOI: 10.1177/0022146510395592.

- Utasi Á. (2010) Baráti közösségek és magántársaságok – a közélet iskolái. In Utasi Á. (szerk.) *Közösség és közélet*. MTA Politikatudományi Intézet – Szegedi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék – Belvedere Kiadó, Budapest–Szeged, 101–125.
- van Oorschot, W. – Arts, W. – Gelissen, J. (2006) Social Capital in Europe Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon. *Acta Sociologica*, 49(2), 149–167. DOI: 10.1177/0001699306064770.
- Vermunt, J. K. – Magidson, J. (2002) Latent Class Cluster Analysis. In J. A. Hagenaars, J. A. – McCutcheon, A. L. (szerk.) *Applied Latent Class Analysis*. Cambridge University Press, 89–106.
- Wenger, G. C. (1991) A network typology: From theory to practice. *Journal of Aging Studies*, 5(2), 147–162. DOI: 10.1016/0890-4065(91)90003-B.
- Wilkinson, R. G. (1996) *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*. Routledge, London.
- Woolcock, M. (2001) The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 11–17.
- Zhu, X. – Woo, S. E. – Porter, C. – Brzezinski, M. (2013) Pathways to happiness: From personality to social networks and perceived support. *Social Networks*, 35(3), 382–393. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2013.04.005>.